

LÄRARINNAN FREDRIKA FREDRIKSSON

Under 1700- och 1800-talen var befolkningsökningen stor. Det fanns inte någon industri att tala om som kunde suga upp överskottet på arbetskraft i jordbruket. Gårdarna var för små för att delas upp i flera hemman. En utväg för många blev därför att odla upp ett skogsskifte och bli torpare. Statistik från denna tid visar att ökningen av antalet torp och backstugor var mycket stor. Livet som torpare kombinerades ofta med tjänst i krigsmakten. Man blev soldat eller båtsman i indelningsverket och levde ytterst fattigt och slitsamt på sitt båtsmans- eller soldattorp. Kvinnornas lott var särskilt hård.

Det är denna miljö vi skall föreställa oss när följande historia rullas upp. Det var då torpardottern Johanna Pernilla Jonasdatter från Smittabo lämnade det fattiga hemmet och sökte sig till Halland, Skåne och sen vidare till Danmark och Tyskland i slutet av 1860-talet. I spåren av detta föddes hennes dotter Fredrika på torpet Smittabo den 30 maj 1871. Att ungdomar som Johanna Pernilla på Smittabo lämnade sitt hem för att söka

sin utkomst på annat håll var inget ovanligt. Det är i många andra sammanhang dokumenterat, att ungdomen i Småland under denna tid sökte sig bort för att finna arbete. Emigrationen till Amerika fick större betydelse först på 1880-talet.

Det fanns andra orsaker än brist på jord till att folk måste bli torpare. Hembränningen och lönnkrogarna var vanliga och förorsakade mycket elände. Särskilt om det var missväxt framstod hembränningen som fördärlig. I protokoll från extra kommunalstämma i Femsjö den 6 september 1868 heter det: *"..angående inställelse och inskränkning av Brännvinsbränning höllo de talrikt samlade röstegnade medlemmar inom Socknen så före, att derom kan och bör ej hos alla vältänkande inom landet vara mer än en mening, skaffa undan åtminstone under den näst förestående med hungersnöd hotande tiden det medel som i förskräckliga proportioner slukar det Gud givit för livets uppehälle."* Detta är inte det enda protokollet från denna tid som påtalar hembränningen

och supandet. "Eftervärlden skulle minnas 1867 som det våta året" skriver Peter Nilsson i boken *Den gamla byn*, som handlar om byn Möcklehult i centrala Småland. Svår missväxt rådde då i Sverige. Året därpå drabbades stora delar av landet av svår torka. Detta framgår för Femsjös del av *Protokoll från extra kommunalstämma den 27 mars 1869*. Det heter att Kongl. Maj:t beviljat Femsjö 800 riksdaler i räntefritt lån för köp av utsäde. Dessutom fick församlingen 180 riksdaler utan återbetalningsskyldighet att användas till stöd åt fattiga och arbetslösa. Av en senare redovisning framgår att inte mindre än 55 torpare fick hjälp från dessa gåvomedel. Många soldat- och båtsmansnamn samt namn på torpen passerar revy i protokollen. Samtidigt redovisas att 44 andra, de flesta bönder men också en del torpare, fått låna pengar. Dessa lån återbetalades 1871–72. Protokoll från grannsocknarna beskriver samma situation där.

De svåra nödåren inträffade innan emigrationen från Femsjö till USA hade

fått någon större omfattning. I Bertil Larssons *Emigrationen från Femsjö till Nordamerika åren 1865–1935* redovisas endast fyra som utvandrat under 1860–70-talen. Hur många som flyttade ut ur socknen till bättre lottade delar av landet eller till andra delar av Europa vet vi inte. En som gav sig iväg 1865, var Johanna Pernilla Jonasdatter från torpet Smittabo. Hon kom tillbaka 1871 och födde den 30 maj på Smittabo ett flickebarn, som fick namnet Fredrika Christina Fredriksson. Detta var i en tid då verkningarna av nödåren måste ha varit kännbara.

Vad som gör denna händelse intressant för oss, är inte bara omständigheterna "född oäkta", som det står i kyrkoboken, utan också att Johanna och flickan Fredrika kom från vår släkt. Robert Andersson, Borås, född i Lidhults församling 1914 men uppvuxen i Femsjö kyrkby dit föräldrarna flyttade 1918, tillhör också slakten. Robert har släktforskat och sammanställt kända data om *Moster Frida, Torparflickan från Smittabo, Fredrika Christina Fredriksson av kunglig börd, som blev småskollärarinna i Femsjö*. Följande redogörelse är utarbetad i samråd med

Robert och bygger till största delen på hans efterforskningar, men inkluderar också vad jag själv hört om moster Frida.

Historien börjar med bonden Caris Larsson i Algutshylte, som tvingats flytta till torpet Karisbo under Flahult omkring 1820. Orsaken var att det gått illa för honom på grund av spritmissbruk. Han dog som fattighjon 1863. Hans maka Maria hade mött samma öde redan 1857. Caris och Maria hade sex barn av vilka Bengt och Per var födda i Algutshylte och de andra på Karisbo. Sonen Per (1818–1900), som är Roberts och min mormors far, blev trots omständigheterna bonde i Vallshult och senare i Lilla Duvhult.

Kjerstin Karisdatter (1822–1854) och Christina Karisdatter (1826–1911) var två andra barn till Caris och Maria. De blev båda gifta med torparen Nils Jonasson eller Jönsson på Smittabo, allmänt känd som "Valsanisse". Först var Nils gift med Kjerstin, som dog 32 år gammal, och sen med Christina. Nils och Kjerstin fick två döttrar: Johanna Pernilla (f. 1849) och Karolina (1852–1853). Med Christina hade Nils fem barn av vilka tre blev båtsmän i Södra Hallands

båtsmanskompani. Sonen August (1856–1932) blev båtsmannen 100 Strand och var torpare på Valsabo. Sonen Johan, född 1859, blev båtsmannen 58 Strandberg för Glanshults rote i Torup. Sonen Anton (1862–1928) hette som båtsman 98 Svärd. Han övertog torpet Smittabo efter fadern.

Johanna Pernilla, Nils och Kjerstins första dotter var Fredrika Fredrikssons mor. Johanna Pernilla var född den 15 maj 1849. Modern hade alltså dött när hon var fem år gammal och hon hade växt upp hos fadern och mostern Christina. Johanna Pernilla var kusin till min mormor Matilda i Bohult och till Roberts mormor Johanna i Vallshult. Hon var ju vidare syster till de tre båtsmännen (halvsyster eftersom hon och båtsmännen hade olika mödrar men släktskapsmässigt 3/4 syskon eftersom mödrarna var helsyskon). Johanna måste ha varit en företagsam kvinna. Hon flyttade 1865 till Enslöv och 1867 till Slottsmöllan utanför Halmstad. Vart hon senare flyttade är oklart. Hon tog ut flyttningsbetyg till Ausås söder om Ängelholm men tycks aldrig kommit dit. Sannolikt är att hon kom till Danmark och senare till Potsdam i Tyskland.

Torpet Smittabo låg vid gamla landsvägen Femsjö – Hallaböke och tillhörde Hallanäs. Torpet kan möjligen vara uppkallat efter soldaten Anders Smitt, född 1783. Han hade pension i 4:e klass (Under 1800-talet delades pensionerade soldater upp i fyra klasser. Fjärde klassen omfattade de som tjänat 30 år men ej fyllt 50 år. De erhöll 15 kronor årligen).

1849 bodde den ovan nämnde ”Valsanisse” på Smittabo. Med Valsanisse är förknippad den dråpliga historien om en sugga som förevisades för 25 öre, samtidigt som besökaren blev ”bjuden” på en sup. Ville han ha en till fick han först gå ut i stian och titta på ”soen” för 25 öre o s v. Det var ett sätt att kringgå utskänkningslagstiftningen.

Ända in på 1920-talet bodde Valsanisses son båtsmannen Anton Svärd på Smittabo. Dit gick på den tiden traktens ungdomar för att lyssna på Svärds grammofon. Kyrkoherde Geelmuyden tyckte inte om detta men Svärd vädjade: ”Snälla goa pastorn, låt mig få fortsätta, det är det enda nöje jag har.”

Torpet Smittabo. Troligen är det Anton Svärd som står vid dörren.

I torpinventeringen finns mer att läsa om Smittabo och dess invånare.

Anton Svärd med hustrun Katarina

Fotot på Johanna är tagit i Potsdam på Gustav André JRs ateljé, Spandauer Strasse 34. Flera samstämmiga uppgifter säger att Johanna skulle ha kommit till det danska sommarresidenset i Potsdam. Här föreligger dock uppenbarligen ett fel. Forskare vid Köpenhamns och Roskilde universitet hävdar att något sådant danskt sommarresidens aldrig funnits. Däremot är det så att slottet i Potsdam var ett annex till den tyska kejsarfamiljens slott i Berlin. Slottet i Potsdam kallades Lustslottet och användes som sommarresidens. På grund av bristande språkkunskaper har det uppenbarligen skett en förväxling av vilken familj som ägde sommarresidenset i Potsdam. Faktum är att Johanna var i Tyskland och i Potsdam. Men hur kommer danske kronprinsen in i bilden?

Vad vi med säkerhet vet är, att Johanna kom hem till Smittabo och att hon var med barn. Den 30 maj 1871 födde Johanna en dotter. Flickan döptes 1 juni till Fredrika Christina med efternamnet Fredriksson. Vad visste man om flickans far? Någon skriftlig dokumentation finns inte bevarad, men rimligen fanns sådan annars skulle väl knappast

Fotot ovan fanns i Moster Fridas fotoalbum och har ställts till vårt förfogande av Maja Bylin. Spandauer Strasse i Potsdam finns kvar men heter nu Friedrich Ebert Strasse. Huset där fotoateljén låg finns kvar.

dopförrättaren, kyrkoherden Svensson gått med på namnvalet. Fadern ska ha varit dåvarande danske kronprinsen Fredrik, 1843–1912, från 1906 kung Fredrik VIII. Skulle forskare i Danmark kunna kasta ljus över historien? De har svarat att de kungliga arkiven är stängda för forskning.

En kunskapskälla har varit Maja Bylin, Halmstad. Majas mormor Maria var dotter till Per Carisson och alltså kusin med Johanna. Maja, född 1915 i Söndrum, kom som 8-åring 1923 till moster Frida och blev kvar hos henne till 1944. Hon blev under åren vittne till vad äldre släktingar hade att berätta. Klart är att Johanna några månader efter sin dotters födelse åter lämnade Smittabo. Frida lär en tid ha kommit till en svägerska till Per Carisson, som var gift och bodde i Nabba. Här ska hon ha "delat bröst" med Augustin i Nabba, som var född den 8 mars 1871. Augustin var bara tre månader äldre än Frida. Senare var hon placerad på Pettersborg (Källebo). När Per och hustrun Gustava flyttade från Vallshult till Duvhult 1875 tog de Frida dit. Hon var då fyra år. Flera uppgifter säger att det via prästen i församlingen kom pengar till Fridas

uppfostran. Någon dokumentation om detta finns inte bevarad. Däremot fick hon låna av August Karlsson i Bohult och av Bengt Johansson i Söndrum, som var gifta med kusiner till modern Johanna. Lånen betalade moster Frida tillbaka sedan hon blivit lärarinna.

Hur uppstod namnet "*moster Frida*"? Hon var ju uppvuxen hos våra mormödrars föräldrar. Visserligen var "syskonen" äldre men trots ålderskillnaden kom de säkert att betraktas som syskon och tilltalet moster blev naturligt.

Det var mycket hemlighetsmakeri kring moster Fridas härkomst. Från början var bara den nära slakten invigd. Och givetvis prästen. Jag besökte min morbror Karl i Minnesota hösten 1976, då han var 92 år gammal. Han hade emigrerat till USA 1903. Morbror Karl berättade en sällsam historia: "*Innan jag emigrerade till USA 1903, hade jag varit dräng på ett danskt gods på Själland och då varit med och skjutsat ett jaktsällskap med bland andra kronprinsen. Hemma i Bohult berättade jag om detta vid ett tillfälle, då moster Frida var med. Jag var då ovetande om hennes bakgrund*

och kunde inte förstå hennes stora intresse för min berättelse. Hur såg han ut? Hurudan var han? Till sist fick moster Frida tårar i ögonen."

Hemma i Sverige återberättade jag för min mor Ida vad Karl berättat. Mor hade varit med vid detta tillfälle. Hon kunde också tala om att alla hennes syskon kände till allt om moster Fridas härkomst. Från början hade bara min morfar och mormor varit invigda. Robert, som senare intervjuade min mor, uppger att min mor gör ett tillägg. "*Moster Frida fick inte bara tårar i ögonen, hon lämnade också rummet.*"

Återigen är Maja Bylin vår informationskälla. Hon berättar, att när hon hämtade posten var där ett brev med många frimärken. Brevet var troligen från Tyskland. Året var 1926. Postmästare Anders hade vänt på kuvertet och konstaterat: "*Det måste vara ett intressant brev.*" Moster Frida öppnade inte brevet, tog på sig sin gråa schal och gick upp till pastor Geelmuyden. När hon kom tillbaka nämnde hon inget om brevet. Senare samma år var det kaffebjudning i prästgården. Maja Bylin var med. Frida

hade samtalat med syskonen Ida, Jenny och Berta om brevet, men innehållet var i huvudsak en hemlighet mellan Frida och Geelmuyden. "Inte ens Maria (fru Geelmuyden) har fått veta något" hade pastorn sagt. Vad Maja dock med säkerhet uppfattat var att brevet gällde ett arv. Det skulle vara fråga om en större penningssumma. Uppenbarligen ett arv efter modern, som nu var död. Samtalet hade också rört sig om moderns tjänst hos den danska kungafamiljen. Någon tyckte att moster Frida borde ta emot pengarna. Geelmuyden lär ha sagt: "Tänk på flickan!" Frida hade svarat: "Hon får ärva mig det får räcka." Moster Frida var stolt men hade ju också anledning att vara avvisande. Hon hade inte på 55 år hört något från modern. Var det verkligen så? Hur som helst visste man ju var dottern till Johanna fanns 1926. Det brevet hade varit intressant om det funnits kvar. Man kan också konstatera att 1926 hade Fredrik varit död i 14 år. Det finns frågetecken att räta ut! Var tog Johanna vägen efter det korta besöket på Smittabo? I ett inflyttningsbetyg till Slottsmöllan i Halmstad 30.11 1867 är antecknat "Nytt bo...? Hamburg 23.2 1876. Finns här en ledtråd?"

Både Robert och jag har av våra mödrar hört berättas att det kom pengar till Fridas uppfostran. Någon dokumentation finns inte. Det kan ha varit från modern. Att pengarna kom från danska hovet är väl mindre troligt.

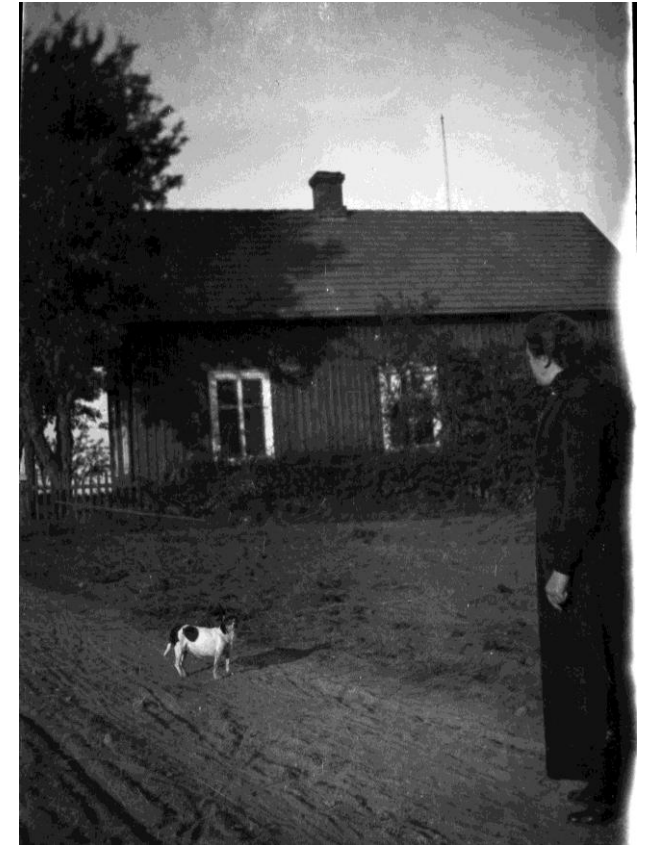
Maja minns väl hur moster Frida kunde gå till sina morbröder på Smittabo och Valsabo med någon gåva inför julen. Vid ett sådant tillfälle hade Strand frågat, om det hade kommit flera brev.

Fredrika Fredriksson blev småskollärarinna vid Vetlanda seminarium den 14 december 1893. Efter några korta anställningar blev hon lärarinna i Femsjö 1898. Hon stannade på tjänsten i Femsjö till pensioneringen vårterminen 1931. Det finns många berättelser om moster Frida som en sträng men samtidigt respekterad lärare.

I god tid före sin pensionering lät moster Frida bygga en mindre villa åt sig i kyrkbyn. Huset kallades Solgården och finns än idag kvar på samma plats. Fredrika avled den 11 juli 1947 och är begravd på Femsjö kyrkogård.

*Fredrika Fredriksson (1871–1947).
Hon ligger begravd på Femsjö kyrkogård.*

Moster Frida rastar sin hund utanför småskolan.

Sammankomst vid jultid. Längst till höger sitter Fredrika som innehade småskollärartjänsten i Femsjö 1898–1931. Övriga i främre raden: Anna Stina och Hanna Andersson, Annie och Lisa Delin. Bakre raden: Hanna Andersson, Benny Lundsten, Anders Andersson, Märta Lundsten och Joel Andersson (fotografen).